

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ТРУДОВЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.952

АСТРЕНТ ЯК СПОСІБ ПРИМУСУ ДО ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦІЇ

Воронько Олексій Олексійович,

аспірант кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила,
керівник юридичної фірми «АРІО», м. Київ, вул. Панаса Мирного 7., Україна
e-mail: a.voronko@ukr.net

Мета. Метою роботи є аналіз французького досвіду застосування астренту, як засобу примусу до виконання зобов'язань та можливості використання іноземної практики в українському законодавстві. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Під час дослідження використовувались принципи об'єктивності та цілісності, а також загальнонаукові, спеціально-юридичні та філософські **методи** наукового пізнання: індукції, дедукції, аналізу, синтезу. Компаративний, функціонально-юридичний. **Результати:** в процесі дослідження встановлено, що астрент як правовий інститут вперше почали застосовувати в Франції в кінці XIX століття в результаті судової практики. Застосування астренту у Франції довело свою ефективність, тому правовий інститут астренту запроваджено у більшості країн Європи (Італія, Німеччина, Нідерланди, Португалія, Бельгія, Швейцарія, Польща та інші). Астрент – не є формою стягнення чи відшкодування збитків, це санкція за неповагу до правосуддя та спротив виконанню судового рішення. **Наукова новизна.** Проаналізувавши досвід Франції із застосування астренту, сформульовано рекомендації стосовно застосування цього правового інституту в українському цивільному та адміністративному судочинстві. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано у правотворчій та правозастосовній діяльності під час розслідування злочинів, пов'язаних з фінансовими зловживаннями.

Ключові слова: астрент, судове рішення, судочинство, виконання судових рішень, судове провадження.

Oleksii Voronko

postgraduate student of the Department of Civil Law and Process the University of King Danylo,
Head of ARIО Law Firm, Kyiv, ul. Panasa Myrnyi 7, Ukraine
e-mail: a.voronko@ukr.net

ASTENT AS A PRIMUS WAY TO COMPLETE LIABILITY BY THE LAW OF FRANCE

Purpose. The aim of the work is to analyze the French experience of using astrenty as a means of coercion to fulfill obligations and the possibility of using foreign practice in Ukrainian legislation. **Method.** The methodology includes a comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material and the formulation of relevant conclusions and recommendations. During the study,

the principles of objectivity and integrity, as well as general scientific, special-legal and philosophical **methods** of scientific knowledge: induction, deduction, analysis, synthesis were used. Compact, functional and legal. **Results.** In the course of the study, it was found that the asters as a legal institute first began to be used in France at the end of the XIX century as a result of judicial practice. The use of astrente in France has proved to be effective, therefore, the law school has been introduced in most European countries (Italy, Germany, the Netherlands, Portugal, Belgium, Switzerland, Poland and others). Astrasto is not a form of recovery or damages, it is a sanction for disrespect for justice and resistance to enforcement of a court decision. **Scientific novelty.** After analyzing the experience of France with the use of astringent, the recommendations on the application of this legal institution in Ukrainian civil and administrative proceedings are formulated. **Practical significance.** The results of the study can be used in law-enforcement and law-enforcement activities in the investigation of crimes related to financial misconduct.

Key words: astant, court decision, court proceedings, enforcement of judgments, judicial proceedings.

Постановка проблеми. Невиконання судових рішень є поширеним явищем та створює небезпеку функціонуванню будь-якої правової системи. Одним із ефективних способів спонукання до виконання зобов'язань у багатьох європейських країнах є астрент (франц. l'astreinte, від лат. adstringere – примус). Для українського законодавства астрент є відносно новим поняття, а тому дослідження європейського і насамперед французького досвіду, де він виник є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Одним із перших вчених, який детально займався вивченням інституту астренту, був французький цивіліст початку XX ст. Євгеній Годеме, який в своїй роботі «Загальна теорія зобов'язань» визначив астрент як неологізм, що означає ідею тиску на волю боржника [1]. Є.Годеме вказував, що встановлення («присудження») астренту не залежить від відшкодування збитків, спричинених кредитору, воно не має на меті відшкодувати збитки. Застосування астренту дозволяє спричинити лише тиск на боржника, щоб він виконав рішення суду (сюди включають і рішення, яким суддя засвідчує мирову угоду).

В українській правовій науці явище астренту не досліджене, тому видається актуальним з наукової точки зору.

Методологічну основу дослідження склали праці Е.Годеме, М.Доньєра, Х.Кетца, Е.Кузнецова, К.Цвайгerta та ін..

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є вивчення французького досвіду застосування астренту, як засобу примусу до виконання зобов'язань та можливості використання іноземної практики в українському законодавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Астрентом вважається спеціальний вид штрафу (пені), що визначається судом на випадок невиконання боржником своїх зобов'язань, які визначені судовим рішенням. Астрент є додатковим фінансовим засобом для стимулювання виконання судових рішень.

Астрент як правовий інститут вперше почали застосовувати в Франції в кінці XIX століття в результаті судової практики. Юридичним підґрунтям виникнення астренту стало право суду приймати обов'язкові до виконання рішення, що встановлювалось ст.1036 Цивільного процесуального кодексу Франції 1806 року. Впродовж довгого часу цей інститут діяв на рівні практики, виключно як наслідок імперіуму суддів, які на власний розсуд призначали застосування астренту як попередження стосовно боржника, який не хоче виконувати рішення

суду. Саме судова практика французьких судів сформувала умови, види і способи застосування астренту і навіть визначила його правову природу [3, с. 208-210].

На законодавчому рівні астрент регламентовано вперше Законом «Про виселення» від 21.06.1949 №49-972. В подальшому застосування астренту було описано в Законі «Про виконання судових рішень» 1972 року №72-626. В цьому акті уже описано основні принципи застосування астренту. На даний час Кодекс цивільних процедур виконання (Code des procédures civiles d'exécution, CPCE), що запроваджений в дію з 01.06.2012 в Франції, дає доволі детальний опис умов накладення, видів астренту та умов його погашення (ліквідації).

Застосування астренту довело свою ефективність, тому правовий інститут астренту запроваджено у більшості країн Європи (Італія, Німеччина, Нідерланди, Португалія, Бельгія, Швейцарія, Польща та інші). Застосування астренту також закріплено в Принципах міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА) 1994 р. (Україна є членом УНІДРУА (міжнародна незалежна міжурядова організація, основним завданням якої є уніфікація приватного права) з 2006 року).

Зважаючи на те, що інститут астренту запозичено саме з Франції, вважаємо за необхідне дослідити французьке законодавство та практику застосування астренту.

Визначальною стала саме позиція практиків – суддів Касаційного суду, який визначив, що астрент не має нічого спільного з відшкодуванням збитків і питання про застосування астрента потрібно вирішувати, враховуючи обсяг вини недобросовісного боржника в невиконанні судового рішення і його можливостей реально виконати це рішення.

Такий висновок було сформовано у справі, в якій рішенням суду першої інстанції відповідач – компанія з електропостачання повинна була виконати будівельні роботи на ділянці позивача. Тривале невиконання нею судового рішення стало причиною встановлення астренту строком на 3 місяці. Коли по завершенні цього строку рішення залишалось невиконаним, суд встановив новий астрент в подвійному розмірі. Відповідач оскаржуючи дане рішення вказував на те, що розмір встановленого астренту не повинен перевищувати розміру завданої шкоди. Однак, суди апеляційної та касаційної інстанції послідовно відхилили ці аргументи. На думку суддів Касаційного суду Франції, астрент «є засобом примусу, не має нічого спільного з відшкодуванням збитків... примушує відповідача виконати судові рішення. Не може бути й мови про пеню як особливу форму відшкодування збитків, а тільки про застосування цивільно-правової штрафної санкції в чистому вигляді, що спрямована на виконання зобов'язань» [3, с. 209]. Таким чином, була сформована правова позиція судової практики, що лягла в основу пізніших законодавчих актів Франції.

Крім того, на визначення юридичної суті астрента також вплинули постанови Державної ради Франції від 10.05.1974 та окремі рішення Європейського суду з прав людини, які вивели виконання рішень в основний принцип права і зробили його складовою права на справедливий суд [6, р. 88].

Як ми вже зазначали вище, законодавчо в 1972 році астрент було віднесено до цивільно-правових процедур виконання, однак він не є способом примусового виконання рішень. На даний час положення про астрент в Кодексі цивільних процедур виконання (CPCE) вміщено в розділі під назвою «Запобігання труднощам виконання судового рішення».

Астрент – це юридично визначений спосіб покарання, що дозволяє застосовувати фінансовий тиск на боржника, щоб він приступив до виконання судового рішення, проголошеного проти нього. Таким чином, астрент пояснюють як спосіб тиску до особи або непрямого примусу до виконання.

Астрент полягає в присудженні боржнику до сплати певної суми, що буде застосовано у випадку невиконання ним рішення у визначений строк. Це зобов'язання базується на процедурі,

відповідно до якої перспектива сплатити більшу суму ніж ту, яку боржник повинен був сплатити на початку, має змусити діяти вищезгаданого боржника та виконати рішення суду. Найчастіше астрент проголошується, коли боржника зобов'язано вчинити певні дії (наприклад, зобов'язання зруйнувати конструкцію) або навпаки утриматися від певних дій (наприклад, не вчиняти перешкод для користування приміщеннями).

Таким чином, астрент не є способом примусового виконання рішення та й, в принципі, не є способом виконання. Застосування астренту дозволяє спричинити лише тиск на боржника, щоб він виконав рішення суду (сюди включають і рішення, яким суддя засвідчує мирову угоду).

Застосування астренту організовується в 2 етапи: спочатку суд встановлює астрент як загрозу (тимчасовий астрент), а у випадку невиконання переходить в завершальну стадію – остаточний астрент. До прикладу, при винесенні судового рішення про стягнення боргу суд може застосувати астрент у відсотковій пропорції від суми боргу за кожен день (тиждень чи місяць) прострочення у випадку, якщо борг не буде сплачено у визначений період (кажуть, що він «засуджений під астрент»). Таким чином, боржник попереджений про те, що якщо він не сплатить борг у визначений судом строк, то з нього може бути стягнуто, окрім суми боргу, ще й астрент і чим довший період несплати, тим більшою буде сума астренту. У випадку, якщо рішення суду таки не виконується, суд визначає остаточну суму астренту і рішення підлягає примусовому виконанню, включаючи суму астренту.

Право, що застосовується у цій сфері, базується на важливій відмінності між астрентом «тимчасовим» та астрентом «остаточним», які дуже різні. Відповідно до положення ст.131-2 Кодексу цивільних процедур виконання (CPCE) астрент повинен розглядатися як тимчасовий тільки, якщо його остаточний характер не визначений суддею, який його проголосив. Крім того, має бути дотриманий пріоритетний порядок, мається на увазі, що остаточний астрент може бути призначений тільки після оголошення тимчасового астренту (наприклад, коли не виконано рішення про зобов'язання) [5].

Раніше, до введення в дію Закону «Про виконавче провадження» 1991 року суддя при застосуванні астренту міг вільно обирати між астрентом тимчасовим та остаточним. Суддя міг, наприклад, зразу встановити остаточний астрент, що пізніше перешкоджало б йому змінити розмір присуджених сум і він не міг враховувати поведінку боржника (злісне ухилення від виконання рішення чи навпаки, можливо, у боржника були вагомі причини, через дію яких він не може виконати рішення вчасно). На даний час суд не має права обирати між астрентом тимчасовим та остаточним, коли він встановлюється вперше стосовно боржника, оскільки законом чітко визначено, що спочатку він встановлюється тільки як тимчасовий. Суд має право тільки самостійно визначати строк, на який встановлюється тимчасовий астрент, а після завершення його дії застосовуватиметься астрент остаточний.

Важливим для висвітлення суті астренту є з'ясування функцій і повноважень суду. Перш за все, слід наголосити на тому, що астрент встановлюється виключно судовим рішенням [5] (стаття 131-1 CPCE). З одного боку, будь-який суд першої інстанції та апеляційний суд, судові органи кримінального права та спеціалізовані суди можуть призначити астрент, щоб забезпечити виконання свого судового рішення. З іншого боку, до повноважень судді з питань виконання входить право підкріпити астрентом не тільки рішення, яке він виніс, але також і рішення, винесене іншим суддею (судом), «коли певні обставини цього вимагають». Ця остання умова розкриває його найбільшу цінність.

Будь-який суб'єкт цивільного процесу може вимагати встановлення астренту і, в принципі, будь-які зобов'язання (здійснити певні дії чи утриматись від них) можуть бути об'єктом застосування астренту. Зважаючи на викладене, виконання будь-якого рішення може

забезпечуватись встановленням астренту. Наприклад, можливим є встановлення астренту для припинення порушення прав інтелектуальної власності, для приведення до попереднього стану земельної ділянки, для дотримання прав другого із подружжя при розлученні на спілкування з дітьми, тощо.

Навіть в адміністративному процесі можливим є застосування астренту. Так, за Кодексом про адміністративну юстицію Франції адміністративний суд на забезпечення виконання судового рішення юридичними особами, які здійснюють управлінські повноваження, може оголосити астрент. У разі невиконання судового рішення й вимог щодо астренту, посадові особи юридичних осіб публічного права підлягають штрафу [4].

При застосуванні астренту судді користуються певною свободою дій при вирішенні власне питання чи слід призначити астрент та визначенні його розміру та строку. При цьому, суд може самостійно приймати таке рішення без клопотання позивача та без заслуховування думки сторін.

Визначення розміру астренту чи його форми (суми боргу за фіксоване правопорушення чи за дні, тижні чи місяці затримки) розкриває дискреційні повноваження судді, який його проголошує.

В цьому правилі ми прослідковуємо відмінність застосування астренту в Франції та в інших країнах (Бельгія, Люксембург, Нідерланди), де суддя не наділений правом застосовувати астрент без клопотання позивача про його застосування.

Строк дії астренту розпочинається з моменту проголошення судового рішення, яким його встановлено.

Припинення стягнення астрента необхідно в тому випадку, якщо стане очевидним, що боржник з об'єктивних чи суб'єктивних причин не виконає своє зобов'язання. Судова практика виходить з того, що подальше пропорційне збільшення сум, нарахованих в порядку виконання астренту, якщо воно наскільки значне, що втрачає своє значення, не допускається. Саме тому після встановлення тимчасового астренту у випадку подальшого невиконання боржником своїх зобов'язань, здійснюється його трансформація в астрент остаточний, тобто визначення тої суми, яка боржником має бути сплачена. В країнах Бенілюксу існує інший порядок. З метою недопущення збільшення нарахованих сум астренту до невиправданих розмірів, нарахування таких сум здійснюється не довше 6 місяців. Однак, при цьому, кредитор має право звернутися в суд повторно для встановлення астренту на строк, що не перевищує 6 місяців [2, с. 144].

Астрент має певне додаткове значення щодо судового рішення по суті. Якщо останнє змінено чи скасовано, це тягне за собою відповідно зміну чи скасування астрента. Крім того, якщо суд апеляційної інстанції вирішить, що суд першої інстанції застосував астрент безпідставно, він може позбавити юридичної сили рішення суду в частині встановлення астренту. При цьому, уже стягнуті суми підлягають до повернення, а процедури щодо стягнення астренту припиняються. Якщо рішення першої інстанції було змінено в апеляційній інстанції, астрент також не має більше юридичної сили, оскільки він не може існувати автономно, незалежно від основного рішення.

Важливим завданням також є з'ясування того, як і кому перераховується сума астренту. В Німеччині, до прикладу, уся сума надходить в дохід держави, в Потругалії – ділиться порівну між кредитором та державою. В Франції, з правової системи якої власне було запозичено інститут астренту, уся сума астренту зараховується в користь кредитора. Очевидно, що таке право кредитора обумовлене самою суттю і характером виконавчого провадження в Франції, оскільки система виконання судових рішень носить фактично приватно-правовий характер, коли стягувач володіє широкою диспозитивністю та може самостійно обирати способи стягнення, в т.ч. примусового. Французька доктрина визначає, що держава не повинна бути зацікавленою в отриманні прибутку від законних дій стягувача та виконавця правосуддя, незважаючи на те, що

встановлення астрента розглядається, серед іншого, як санкція за неповагу до правосуддя, за супротив щодо виконання судового рішення. Окрім того, слід враховувати, що під час акумуляції сум астренту не допускається застосування примусових заходів стягнення. Тобто, стягувач страждає через невчасне виконання судового рішення і саме його інтересам завдається найбільше шкоди в цьому випадку.

Ліквідація астренту відбувається у тому випадку, коли стане очевидним, що боржник у силу тих чи інших обставин не зможе виконати свої зобов'язання за судовим рішенням. За таких умов, подальша акумуляція сум астренту є неприпустимою, оскільки втрачає своє значення.

Якщо астрент був встановлений як остаточний, то його ліквідація відбувається за заявою, яку подає кредитор. Незалежно від типу астренту, тимчасовий чи остаточний, відповідно до законодавства астрент ліквідовується суддею з питань виконання. Разом з тим цей принцип припускає два виключення щодо участі судді, який встановив астрент. З заявою про ліквідацію астренту слід звернутися до цього судді, оскільки він веде цю справу (типовим прикладом є суддя, який готує справу до провадження та який присуджує до виконання під астрент (ст.470 CPCE) або якщо він виключно за собою залишив такі повноваження (ст.131 CPCE) [5]. Останній випадок застосовується все рідше, оскільки було визнано, що це правило не відповідає принципу неупередженості суду, який захищається статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, та не сприяє успішному застосуванню повноважень суду у встановленні та ліквідації астренту.

Висновки. Безсумнівно, інститут астренту в Франції є надзвичайно корисним механізмом для підвищення ефективності судових рішень і на практиці він знаходить найширше застосування. Завдання астренту – змусити боржника до виконання судового рішення. Вирішальна роль у визначенні суттєвих обставин, що мають значення для вирішення питання про встановлення астрента, звичайно ж належить судді. Саме він встановлює причини невиконання судового рішення, рівень платоспроможності боржника, визначає умови, строки та розміри астрента. При цьому, завданням суду є саме виконання судового рішення, а не стягнення додаткових сум з боржника. В цьому полягає мета астренту. Астрент – не є формою стягнення чи відшкодування збитків, це санкція за неповагу до правосуддя та спротив виконанню судового рішення.

Таким чином, ми переконуємося, що інститут астренту широко застосовується не тільки в європейських країнах, а й визнається на міжнародному рівні, що підтверджує його практичну важливість та дієвість при виконанні судових рішень.

Список використаних джерел

1. Годэмэ Е. Общая теория обязательств. Перевод с французского И. Б. Новицкого. М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. 511 с.
2. Кузнецов Е. Н. Исполнительное производство Франции (монография). СПб: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та; Изд-во юрид. ф-та С.-Петербур. гос. Ун-та. 2005. 280 с.
3. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права в 2 -х томах. Т.2. М.:Международные отношения, 1998. 483 с.
4. Code de justice administrative. Version consolidé au 1 avril 2015 URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070933>
5. Code des procédures civiles d'exécution URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000025024948>
6. Donnier M. Voies d'exécution et procédures de distribution, 4 ed. Litec, 1996. 284 p.

References

1. Godjemje E. Obshhaja teorija objazatel'stv. Perevod s francuzskogo I. B. Novickogo. M.: Jurid. izd-vo MJu SSSR, 1948. 511 s.
2. Kuznecov E. N. Ispolnitel'noe proizvodstvo Francii (monografija). SPb: Izdatel'skij Dom S.-Peterb. gos. un-ta; Izd-vo jurid. f-ta S.-Peterb. gos. Un-ta. 2005. 280 s.
3. Cvajgert K., Ketc H. Vvedenie v sravnitel'noe pravovedenie v sfere chastnogo prava v 2 -h tomah. T.2. M.:Mezhdunarodnye otnoshenija, 1998. 483 s.
4. Code de justice administrative. Version consolidé au 1 avril 2015 URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070933>
5. Code des procédures civiles d'exécution URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000025024948>
6. Donnier M. Voies d'exécution et procédures de distribution, 4 ed. Litec, 1996. 284 p.

Надійшла до редакції 06 травня 2019 р.

